

Mästaren Marx

– en socialmedicinsk lärare

När Karl Marx skrev sitt bannbrytande verk »Das Kapital» baserade han sig ofta på rapporter från tjänsteläkare och fabriksinspektörer som beskrev exploateringen av män, kvinnor och barn i den kapitalistiska produktionen.

Tyvärr är förhållandena i dagens värld sådana att Marx i långa stycken säkerligen fortfarande skulle känna igen sig.

Första upplagan av Das Kapitals första band, ettusen exemplar, trycktes i Hamburg 1867. Karl Marx (1818–1883) hade med kortare och längre uppehåll arbetat med detta verk i över tjugio år. Under de första tretton åren (1849–1863) som politiska flyktingar i England levde Marx och hans familj i misär.

Men inte ens under de värsta åren förmåddes han och hans mycket begåvade hustru Jenny att avstå från sitt politiska arbete eller att odla sina breda kulturintressen. Makarna Marx och deras tre döttrar gick till fots den långa vägen från sin bostad till Sadlers Wells Theatre för att se Shakespearepjäser. »They used to stand for they could not afford seats. The children knew whole scenes of Shakespeare by heart before they could read properly» [1].

Marx tänkande missförstått

För John Kenneth Galbraith, världens säkerligen mest kände nu levande ekonom, reser sig Marx över alla andra samhällsforskare: »Nothing has ever been so badly understood as the influence of Marx. ... In the conventional wisdom his ideas are a kind of infection, like smallpox. Either men get it and are permanently scarred, or they escape it because of effective inoculation and are untouched. Nothing could be further from the truth. Marx profoundly affect-

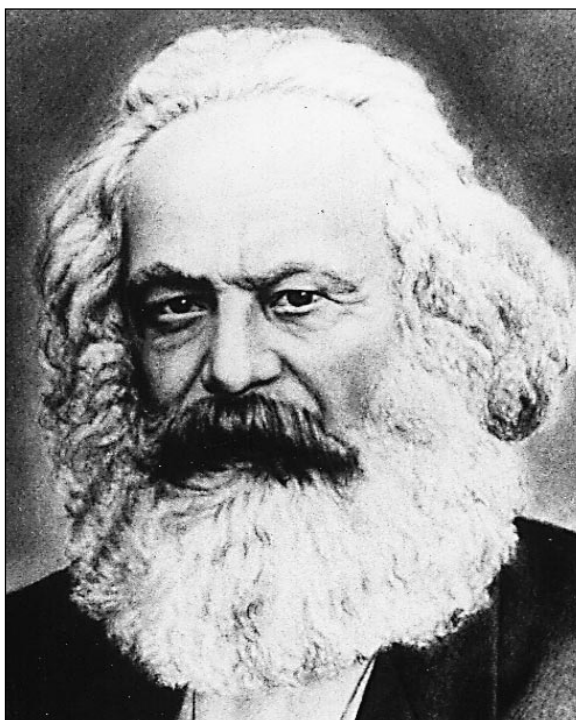
ed those who did not accept his system. ... In part this was the result of the breath-taking grandeur of Marx's achievement as an exercise in social theory. ... His goals were those of a revolutionist, but his method was that of a scholar and scientist» [2].

Jag har kunnat ägna de senaste tre åren åt en nyöversättning av Kapitalet och har varje dag upplevt vad Galbraith kallar »den hisnande storheten» i Marx verk. Das Kapital är mycket mer än en »kritik av den politiska ekonomin», som Marx satte som underrubrik. Första bandet, som är den övergripande delen av de tre och som kan läsas som ett självständigt arbete, behandlar som underrubriken anger »den kapitalistiska produktionens utveckling».

Kapitalismen har fasansfullt mycket blod på sina fingrar, något som Marx visar med citat från ett oerhört stort källmaterial. Men boken är mycket mer än ekonomi. Den är en ekonomisk och social världshistoria, brett tecknad visserligen men med många karaktéristiska vardagsscener inströdda. Långa avsnitt och många kapitel, tex kapitel 8 om kampen för kortare arbetstid och kapitel 20 om nationella löneskillnader, har samma aktualitet i dag som när de först gången publicerades.

Läkarrapporter gav material

Av de mer än niohundra citaten ur engelskspråkiga källor i första bandets brödtext och fotnoter har Marx hämtat ett stort antal ur sådana officiella skrifter som Public Health Reports, Act for regulating the hours of labour for children, young persons, and women employed in workshops, Reports of the Children's Employment Commission, Report from the Select Committee on the working of the Adulteration of Food Act, Report from the Select Committee

Karl Marx (1818–1883)

on Mines, Reports from Poor Law Inspectors samt trettiotvå av de halvårsrapporter från 1842 till 1867 som har beteckningen Reports of the Inspectors of Factories.

Som läsare fylldes jag och många läkare av min generation av oreserverade beundran för dessa tjänsteläkare och fabriksinspektörer som med kompetens, engagemang och energi och utan tanke på eget skinn undersökte och rapporterade hur förhållandena var för dem som arbetade i fabrikerna, bagerierna, kolgruvorna, tegelbruken och på landsbygden.

John Simon (1815–1904), Privy Councils chief medical officer, var en av dem. Med honom som redaktör utgavs Public Health Reports, som Marx så ofta stöder sig på i Kapitalet. Simon avslöjade oförskräckt och med stilistisk talang den härresande exploateringen av män, kvinnor och barn i den kapitalistiska produktionen.

I en Public Health Report 1864, citerad av Marx, skrev Simon med stöd av dödlighetsstatistiken: »Myriader av arbetande män och kvinnor torteras nu

Författare

JOHN TAKMAN

med dr, f d överläkare, Stockholm.

helt i onödan och får sina liv förkortade av det ändlösa fysiska lidande som deras blotta yrkesverksamhet ger upphov till» [5]. Och i sin rapport 1865 konstaterade han: »Allmänt kan man säga att vi saknar kontroll över missförhållandena i England.»

Angrep barnarbetet i England

Marx citerar, refererar och kommenterar »dr Julian Hunters mästertliga arbeten», hans »epokgörande rapport om lantarbetarnas bostadsförhållanden» och ett tjugotal andra brittiska läkares rapporter. Han citerar en domare i Nottingham som 1860 skildrar situationen i spetsfabrikationen, där »barn i nio-tio-årsåldern slits ur sina smutsiga bäddar vid två-, tre-, fyratiden på morgonen och tvingas arbeta för rena svältlönen till 10, 11 eller 12 på natten.»

Om en pojke som arbetade i tapetindustrin berättade hans far, som arbetade i samma fabrik, inför Children's Employment Commission: »När han var sju år brukade jag bära honom på ryggen till och från jobbet genom snön och han brukade ha sexton timmar om dagen. ... Jag har ofta stått på knä för att mata honom när han stod vid maskinen, eftersom han inte fick lämna den eller stanna den.»

Dr Bell, en av den rika textilstaden Bradfords fattigläkare, kunde inte dölja sin förbittring i en utförlig rapport som han skrev 1865 och som Marx citerar ur Public Health Reports. »Till varje bädd – i det begreppet inräknas jag varje bytte av smutsiga gamla lumpor eller fång av hyvelspån – hör i genomsnitt 3,3 personer, i många fall 5 och 6 personer. Och en del har, enligt vad jag hört, ingen bädd alls. De sover i sina vanliga kläder på bara golvplankorna – unga män och kvinnor, gifta och ogifta, alla tillsammans. Jag behöver väl knappast tillägga att många av dessa tillhåll är mörka, fuktiga, smutsiga, stinkande hålor, ytterst olämpliga för mänskligt boende. De är centra för spridning av sjukdom och död även till dem som har det bättre ställt och som tillåtit dessa pesthärdar att pysa mitt ibland oss.»

»Kapitalet» nyöversätts

Första och andra banden av Rickard Slanders översättning av Das Kapital publicerades 1930 och tredje bandet 1931. Översättningen var en beundransvärd bragd. Sandler hade då under många år, vanligen vid sidan av andra krävande uppgifter (han blev statsminister efter Hjalmar Branting 1925), lagt ner ett högst kompetent arbete på den svenska upplagan.

Men själva språket i Slanders översättning gjorde den svårläst även för samtida läsare. Också det förhållandet att den talade och framför allt den skriv-

na svenskan förändrats mycket under de många decennierna sedan Slanders översättning har gjort en nyöversättning motiverad. (Jag förbigår här Ivan Bohmans översättning, vars första band utkom 1969. Den är i alla avseenden underlägsen Slanders.)

Kapitalet är ett vetenskapligt arbete. Det är också en moralisk anklagelseakt. Och det är författat av en litterär mästare. Marx skildrade ett dynamiskt skeende med ett dynamiskt språk. Många av hans korta meningar har blivit bevingade uttryck: »Jämlikhet i exploateringen av arbetskraften är kapitalets främsta mänskliga rättighet», »Arbetet i vit hud kan inte frigöra sig där det förnedras i svart hud», »Mellan lika rätt avgör makten», »En ackumulation av kapital förutsätter en motsvarande ackumulation av elände». Och många andra.

Att översätta Karl Marx är dock – trots alla svårigheter – en mycket fängslande uppgift, inte minst för att Karl Marx och Friedrich Engels, som under alla år var Marx nära medarbetare, är evigt unga. I de mängder med brev som finns bevarade och som i många fall publicerats först på senare år kan vi följa dem i deras dagliga liv.

Marx betydelse

De diskuterade och kommenterade så som mångsidigt belasta och totalt fördomsfria vetenskapsmän skulle diskutera nu – om vetenskap, teknik och produktion, om rasfrågor, om härskares och undertryckta i kolonierna, om frigörelse och jämställdhet för kvinnorna, om barnuppfostran, om det ekologiska kretsloppet och återvinning av avfall (hundrafemtio år före de gröna), om skönlitteratur etc. Och i sin samhällsanalys tänjde de inte sitt material eller gick längre än det tillät.

Därför kan en ledande amerikansk sociolog säga i en intervju i en fransk tidning nyligen: »Det är utan tvivel Marx som haft mest inflytande på nittonhundratalets samhälleliga tänkande» [3].

Och Wall Street Journal, av alla tidningar, konstaterar i en förstasidesrubrik över en redaktionell artikel: »Marx can't be ignored. In his critique of capitalism, the great analyst helped to shape today's agenda» [4]. I artikeln heter det: »Ideas traceable to Marx's work echo through current economic and social debate in capitalist countries across

Western Europe and in North America. In such places, politicians and social commentators don't go around quoting Marx, of course. But they often battle over issues that weren't widely recognized as issues until he came along.»

Som exempel nämns sociala välfärdssystem, omtanke om det ekologiska kretsloppet och strikt tillämpning av affärs- och banklagar.

Skulle känna igen sig

Ett tragiskt faktum är givetvis att Marx och Engels skulle känna igen sig om de hade tillfälle att utforska världen sådan den är idag. De skulle uppleva samma bestialiska krig och massakrer nu, även i Europa, som var vanliga under kolonialismen.

De skulle känna igen de luggslitna argumenten mot en förkortning av arbetstiden. De skulle uppmärksamma barnarbetet som är minst lika vanligt och destruktivt nu som på deras tid och som permanentas och främjas genom utflyttningen av produktion från högt utvecklade industriländer till låglöneländer.

De skulle utan tvivel uppmärksamma den roll som Världsbanken, Internationella valutafonden, Europeiska unionen, Världshandelsorganisationen, Nato och andra internationella organ spelar för att globalt och med alla medel trygga den kapitalistiska exploateringen. De skulle utan tvivel uppmärksamma den råbarkade demolering av de sociala och medicinska institutionerna och skyddsnäten som sedan omkring 1990 pågår i nästan alla kapitalistiska länder – 130 år efter utgivningen av Kapitalets första band. Och att detta sker i en helt ny historisk situation, när produktiviteten ökat så till den grad att mindre än tjugo procent av befolkningen i arbetsför ålder kan producera vad hela befolkningen behöver och massarbetslöshet blivit ofrånkomlig även under högkonjunktur.

Det krig mot fattigdomen som den politiskt medvetna delen av arbetarklassen och många läkare, författare och andra fört sedan Marx och Engels tid har sedan ett halvdussin år avlösts av ett globalt krig mot de fattiga.

Referenser

1. Nicolaievsky B, Maenchen-Helfen O. Karl Marx: man and fighter. Harmondsworth: Pelican Books, (1936) 1976: 259.
2. Galbraith JK. The affluent society. Harmondsworth: Penguin Books, 1958: 66.
3. Wallerstein I. L'Humanité 1997 23 april.
4. Myers HF. Marx can't be ignored. In his critique of capitalism, the great analyst helped to shape today's agenda. Wall Street Journal Europe; 1991 Nov 29–30.
5. Marx K, Kapitalet, första bandet. Översättning av John Takman och Jonte Takman (i manuskript).

SERIE Förebilder